

KS. MARCIN WOJTASIK

Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi

WYCHOWAWCZY CHARAKTER KATECHEZY

Słowa kluczowe: wychowanie, zasady wychowania, rodzina, szkoła, katecheza

1. Wprowadzenie. 2. Natura katechezy. 3. Rodzina źródłem wychowania. 4. Szkoła miejscem wychowania. 5. Zasady wychowania w duchu chrześcijańskim

1. WPROWADZENIE

Wychowanie kształtuje społeczeństwa, towarzyszy człowiekowi przez całe jego życie. Najpierw jesteśmy wychowanymi, później sami stajemy się wychowawcami, choć nadal jesteśmy pod wpływem wychowawczym. Wychowanie jest zatem zróżnicowanym procesem ludzkiego życia, w którym trudno o jednolitą, klasyczną definicję. Rozpatrując szeroko termin wychowania, należy utożsamiać je z wszelkim oddziaływaniem na człowieka: rodziny, środowiska, szkoły zarówno zamierzonym, jak i przypadkowym. To ostatnie jest również istotne, ponieważ wpływa na człowieka i współtworzy jego osobowość. Wychowanie w znaczeniu węższym, to zamierzony i świadomy wpływ na wychowanika, podejmowany w ustalonym celu i określonej sytuacji. Tym celem jest wszechstronny rozwój człowieka i przygotowanie go do życia według przyjętego wzoru. Wzór ten ukazuje znaczące wartości danego społeczeństwa, w którym dorastał.

Poddając analizie ostatnie lata transformacji społecznej i politycznej, bardzo wyraźnie dostrzegamy, jak głęboki kryzys przechodzi proces wychowania. Gwałtownie wzrasta liczba młodzieży niedostosowanej społecznie. Pogłębiają się zjawiska agresji i przestępczości związanej z patologią życia. Chaos w życiu rodzinnym jest przyczyną wielu błędów moralnych w procesie wychowania¹. Przed szeroko rozumianą wspólnotą chrześcijańską stają zadania przełamywania trudności typowych przeżywanemu czasowi. Można dziś zauważyć obecność wielu różnych koncepcji wychowawczego oddziaływania na młodych ludzi. Zdaniem specjalistów w obecnie stosowanych systemach wychowawczych istnieją trzy obszary, w których

¹ Por. J. Szpet, *Uaktywnienie współdziałania całego Kościoła warunkiem skutecznego działania*, Szczecińskie Studia Kościelne 6 (1995), 135.

można stwierdzić różne braki i niedoskonałości. Chodzi o obszar celów wychowania i woli ich realizacji, następnie środki, które w procesie wychowania należy stosować, i wreszcie o same środowiska wychowawcze i ich postawę etyczną².

W niniejszym opracowaniu spróbujemy skoncentrować się na tym trzecim obszarze, który stanowi niejako o skuteczności chrześcijańskiego wychowania. Od czasu do czasu opinia publiczna atakowana jest publikacjami, z których wynika, że spora liczba nauczycieli i wychowawców jest źle wykwalifikowana i że w związku z tym powinna odejść z zawodu. Negatywne opinie formułowane są również pod adresem wielu rodziców i Kościoła, zdaniem autorów publikacji, środowiska te niezdolne są do pełnienia swych funkcji wychowawczych³.

Te gazetowe informacje powinny zrodzić w prawdziwym wychowawcy pytanie, czy proces wychowawczy ma przebiegać według społecznego wzoru, czy ma iść o wiele dalej?

2. NATURA KATECHEZY

Od początku katecheza związana była z wychowaniem. Ten związek ukazują określenia katechezy, formułowane w katechetycznych dokumentach Kościoła oraz wypowiedziach katechetów. Na konieczność wychowania w katechezie zwraca uwagę *Ogólna instrukcja katechetyczna*⁴. Dokument, jakkolwiek nie przedstawia precyzyjnej definicji katechezy, ograniczając się tylko do wskazania występujących w katechezie istotnych elementów i funkcji⁵, jest ważnym źródłem nie tylko w poznawaniu i rozwijaniu myśli katechetycznej, lecz także w formacji wychowawczej⁶.

Uświadamiamy sobie, iż każdy człowiek uczestniczy w życiu określonego środowiska społecznego, jest od niego uzależniony i równocześnie sam je kształtuje. Środowisko to tworzy istniejący aktualnie układ stosunków otoczenia (ludzi, zdarzeń, rzeczy, zjawisk), z którymi jednostka ma bezpośrednią styczność, na które wpływa, a one oddziałują na nią. Dokonuje się to w toku interakcji przyjmujących formę współdziałania, wzajemnej pomocy, rywalizacji, czy nawet konfliktów⁷. Środowisko stanowi dla człowieka źródło aktywnej i twórczej stymulacji oraz ogólny kontekst, w jakim zachodzą specyficzne zachowania. Takie rozumienie wychowania sugeruje, aby katecheza uczyła człowieka żyć wiarą na co dzień, aby w ich działaniu nie dochodziło do rozdzwieniu między życiem i wiarą⁸.

Wychowanie w katechezie, która jest przepowiadaniem Chrystusa, głoszeniem orędzia Bożego i stoi w służbie zbawienia człowieka, powinno być rozpatrywane nie

² Por. M. Mendiak, *Katecheta-nauczyciel, wychowawca, świadek. Jego misja w warunkach nowej ewangelizacji*, Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne 10 (2007), 105–106.

³ Por. H. Słotwińska, *Aktualny i idealny obraz katechety*, *Katecheta* nr 9, 1998, 23.

⁴ Por. R. Murawski, *Co to jest katecheza?*, *Szczecińskie Studia Kościelne* 6 (1995), 30.

⁵ Por. J. Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000, 168.

⁶ Por. R. Murawski, art.cyt., 30.

⁷ Por. Z. Skarny, *Psychologia wychowawcza dla nauczycieli*, Warszawa 1992, 33.

⁸ Por. S. Dziekoński, *Podmiotowy charakter wychowawczego działania katechezy*, w: *Dzisiejszy katecheta. Stan aktualny i wyzwania*, red. J. Stala, Kraków 2002, 91.

tylko w wymiarze religijnym, lecz integralnie – jako pełne wychowanie człowieka. Ma polegać na pomocy niesionej katechizowanym w ich czysto ludzkim i chrześcijańskim rozwoju. Osiągnięcie zaś celu wychowania w katechezie, czy to w płaszczyźnie naturalnej, czy nadprzyrodzonej, wymaga stworzenia atmosfery dialogu i dyskusji⁹. Te z kolei odpowiadają preferowanym współcześnie metodom wychowania, których wspólnym rysem jest komunikacja i dialog¹⁰. W proponowanych współcześnie celach wychowania katechetycznego dostrzega się równocześnie specyfikę tego wychowania, którą najpełniej ujmują cele katechezy¹¹. Nadrzędnym celem katechezy jest wyrażna, czynna i żywa wiara. Wychowanie do wiary polega nie tylko na przekazywaniu i przyswojeniu wiadomości, lecz głównie ma na celu odkrywanie jej i szczególnie dynamizowanie¹². Odpowiedzialność całego Kościoła za katechezę zakłada potrzebę zaangażowania i współpracy różnych środowisk, szczególnie zaś tych, które mają podstawowe znaczenie w rozwoju człowieka: rodziny, szkoły, Kościoła.

3. RODZINA ŹRÓDŁEM WYCHOWANIA

Kolejne argumenty za podjęciem przez wspólnotę Kościoła działań wychowawczych pochodzą ze współczesnych uwarunkowań rodziny. Ich przedstawienie wymaga najpierw podkreślenia, że z natury rzeczy rodzina jest niezbędnym środowiskiem życia i równocześnie stanowi „przestrzeń”, w której dokonuje się wychowanie¹³.

Omawiając problematykę środowiska rodzinnego, nie można pominąć funkcji, jakie ma ono do spełnienia. Prawidłowe pełnienie funkcji we wspólnocie rodzinnej jest podstawą tworzenia się więzi rodzinnych, zaspokajania potrzeb członków rodziny oraz określa ich miejsce w rodzinie i innych grupach społecznych. S. Kowalski sprowadza funkcje rodziny do trzech podstawowych ról: prokreacyjnej, wychowawczej i gospodarczej. Każda z tych funkcji zawiera istotne zadania, które decydują o znaczeniu rodziny zarówno dla jej członków, jak i całego społeczeństwa¹⁴.

Rodzina jest pierwotnym miejscem uczestnictwa. Od niej zaczyna się biografia człowieka. W rodzinie przeżywa on najważniejszy okres, w którym kształtuje się jego osobowość, styl życia i pogląd na świat. Życie w rodzinie obejmuje bowiem długi okres. Zaczyna się, zanim w życiu człowieka pojawią się inne środowiska, a członkowie rodziny, powiązani są między sobą w sposób szczególnie intymny, łączą ich więzy krwi i więzi emocjonalne. Natomiast pozostałe środowiska są już wtórne i albo umacniają wpływ rodziny, albo modyfikują go i uzupełniają. Życie rodzinne i obcowanie z bliskimi uczuciowo ludźmi stanowi również źródło i podstawę różnorodnych doświadczeń społecznych i przeżyć emocjonalnych. Dlatego

⁹ Por. J. Bagrowicz, *Katecheza jako wychowanie*, Horyzonty Wiary nr 3, 1996, 44–47.

¹⁰ Por. D. Rusakowska, *W stronę edukacyjnego dyskursu nowoczesności*, Warszawa 1995, 71.

¹¹ Por. J. Bagrowicz, *Edukacja religijna...*, dz.cyt., 39.

¹² Por. J. Charytański, *Cele katechezy*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1988, 152.

¹³ Por. T. Kukołowicz, *Rodzina wychowuje*, Ateneum Kapłańskie nr 396, 1975, 77.

¹⁴ Por. S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1979, 107.

rodzinę określa się jako wspólnotę emocjonalną, której egzystencjalną podstawą jest miłość. Doświadczenie miłości jest fundamentem całego życia rodzinnego. Zrozumienie, życzliwość, serdeczność, wzajemna pomoc i wsparcie charakteryzuje ludzi kochających się. Rodzina jest pierwszym miejscem uczestnictwa i zarazem pierwszą jego szkołą. Żadne środowisko instytucjonalne nie może jej w tym zastąpić z prostej przyczyny: żadne z nich nie może zaspokoić potrzeby trwałej osobistej więzi emocjonalnej z innymi ludźmi¹⁵. Dziecko przychodzi na świat z potrzebą uczestnictwa, ale umiejętności tej uczy się dopiero w trakcie życia. Nauka ta wynika z praktyki życiowej kontaktu z innymi ludźmi. Dziecko nabiera zaufania do siebie, ludzi i otaczającego świata dzięki trwałemu związkowi z rodzicami oraz dzięki temu, że doświadczenie dowodzi mu, że zawsze może na nich liczyć¹⁶.

Rodzina stwarza też odpowiednie warunki bytowe swoim członkom oraz umożliwia zaspokojenie ich podstawowych potrzeb biologicznych i emocjonalnych. Wywiera także wpływ na rozwój umysłowy, społeczny, moralny dzieci i młodzieży oraz kształtowanie ich osobowości, internalizację określonych wartości i norm postępowania¹⁷. Środowisko rodzinne wpływa również na rozwój umysłowy dziecka. Rozmowy z rodzicami, książki i prasa znajdująca się w domu rodzinnym, uczestnictwo w różnych spotkaniach kulturalnych sprzyjają wzbogaceniu wiedzy dziecka, kształceniu jego spostrzegawczości, wyobraźni, zdolności logicznego myślenia. Pozytywną funkcję odgrywa tutaj także akceptowanie przez rodzinę wartości wiedzy oraz wysokich kwalifikacji zawodowych¹⁸.

Rodzina jest także podstawową komórką organizmu społecznego, od jej jakości zależy wartość społeczeństwa, a nie tylko osobisty los jednostki. Dlatego dobrej rodziny nie może zastąpić żadna instytucja. Należy przy tym mieć na uwadze, że rodzina ze względu na wyjątkową siłę powstających w niej więzi, może być środowiskiem dającym poczucie szczęścia, ale także, z tej samej przyczyny, miejscem szczególnie silnych psychicznych urazów. Brak miłości, odrzucenie zawsze są przykre, raniące i bolesne, tym bardziej w rodzinie, ponieważ dotyczą osób najbliższych. W związku z tym rodzinę uznaje się jako wartość trwałą, ale równocześnie nie jest ona wartością „gotową” czy „daną”, lecz raczej „zadaną”, wymagającą wielu wysiłków i starań ze strony jej członków¹⁹.

Rodzina to także naturalne i uprzywilejowane miejsce dojrzewania wiary²⁰. Wyjątkowa rola rodziny jest mocno akcentowana w nauce Kościoła, który mówi, że rodzina, zapoczątkowana przez małżeństwo chrześcijańskie, jest nie tylko miejscem rozwoju człowieka na płaszczyźnie naturalnej, lecz także w sferze nadprzyrodzonej. W rodzinie realizuje się bowiem Królestwo Chrystusa najpierw wobec swych człon-

¹⁵ Por. M. Braun-Gałkowska, *Rodzina jako wartość*, Ateneum Kapłańskie nr 531–532, 1997, 201.

¹⁶ Tamże, 200.

¹⁷ Por. Z. Skarny, dz.cyt., 38.

¹⁸ Por. J. Stala, *Współpraca rodziny, szkoły i parafii w dziele wychowawczym*, w: *Dydaktyka katechezy*, red. J. Stala, Tarnów 2004, 344.

¹⁹ Por. M. Braun-Gałkowska, art.cyt., 202.

²⁰ Zob. J. Stala, *Podstawy teologiczno-antropologiczne katechezy rodzinnej*, Tarnów 1998; E. Osewska, J. Stala, *W kierunku katechezy rodzinnej*, Kielce 2003; J. Stala, E. Osewska, *Fundamentalne podstawy i obszary katechezy rodzinnej*, Tarnów 2000; *Drogi katechezy rodzinnej*, red. E. Osewska, J. Stala, Poznań 2002; *W kręgu rodziny – refleksje praktyków*, red. E. Osewska, J. Stala, Poznań 2003.

ków, później wśród swego szerszego otoczenia²¹. W tej perspektywie rodzina chrześcijańska staje się społecznością zbawienia²², przez co identyfikuje się z Kościołem jako społecznością zbawienia i otrzymuje określenie „domowego Kościoła”²³. Tym samym rodzina staje się szczególnym środowiskiem katechezy. Wskazali na to Ojcowie Soboru Watykańskiego II, ukazując nowe możliwości w realizowaniu apostołskiej misji rodziny, przywrócili należne jej miejsce w wychowaniu dziecka do wiary i w ten sposób przypomnieli o katechezie rodzinnej z pierwszych wieków chrześcijaństwa²⁴.

Mimo piękna tej prawdy o rodzinie, często zdarza się niestety, że wielu nawet praktykujących, pobożnych rodziców, nie potrafi często rozmawiać z dziećmi na tematy religijne: o Bogu, modlitwie, ani nawet o moralności – uczciwości, seksualności itp. Oczekują oni od szkoły, czy też katechety, że pomogą ich dzieciom spotkać się z Bogiem, zmobilizują i umotywią do praktyk religijnych – do uczęszczania do Kościoła i przystępowania do sakramentów, że przekonają ich, iż wiara ma głęboki sens.

4. SZKOŁA MIEJSCEM WYCHOWANIA

Na przebieg rozwoju dziecka nie wpływa wyłącznie rodzina. Ważne znaczenie mają także kontakty społeczne nawiązywane w szkole, udział w zajęciach pozalekcyjnych i lekcyjnych, uczestnictwo w działalności organizacji dziecięcych i młodzieżowych oraz instytucji kulturalno-oświatowych²⁵. Dlatego drugim ważnym po rodzinie środowiskiem, w którym następuje kształtowanie się osobowości dziecka, jest właśnie szkoła. Nauka w szkole jest obowiązkiem wszystkich. Dlatego również szkoła ponosi odpowiedzialność za młode pokolenie, za poziom jego wychowania. W życiu dziecka szkoła jest pierwszą instytucją, której rygorom musi podlegać. Struktura i organizacja szkoły zależą od przyjętych w danym kraju założeń oraz celów nauczania i wychowania.

Współczesna szkoła z rodziną stanowi jeden z punktów zapalnych dyskusji o szkole. Jest to najistotniejszy element pracy w kształtowaniu postaw młodego wychowanka. Wzorce dobrego zachowania promowane przez szkołę winny być ukierunkowane na wspieranie wychowawczych oddziaływań domu rodzinnego. Ma to również istotny wpływ na jakość pracy szkoły. Szkoła funkcjonuje na podstawie uchwalonego przez radę pedagogiczną statutu. Kompetencje wszystkich organów, zasady ich współpracy są w nim jasno określone. Współcześni rodzice mają świadomość wychowawczo-dydaktyczną roli szkoły, która często bywa traktowana przez nich jako rodzaj dobrze działającej instytucji społecznej, koniecznej do realizacji rozwoju dzieci i kształtowania ich osobowości. Ważną rolę odgrywa tu postawa matki i ojca – autorytet rodzinny i postawa nauczyciela – wychowawcy, autorytet urzędowy²⁶.

²¹ Por. P. Poręba, *Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem”*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. Adamski, Kraków 1984, 182.

²² Por. J. Kłys, *Życie rodzinne drogą do doskonałości*, Ateneum Kapłańskie nr 369, 1970, 38.

²³ Por. P. Poręba, *Rodzina chrześcijańska...*, dz.cyt., 182.

²⁴ Por. J. Stala, E. Osewska, *Fundamentalne podstawy...*, dz.cyt., 13–14.

²⁵ Por. Z. Skarny, *Psychologia wychowawcza...*, dz.cyt., 38.

²⁶ Por. W. Irek, *Autorytet wychowawcy*, w: *O szkole, wychowaniu i polityce*, red. A. Radziwiłł, Warszawa 1992, 17.

Każde dziecko, stając się uczniem, wchodzi w kontakt z rówieśnikami, nauczycielami i innymi pracownikami szkoły. Aby przystosować się do nowego środowiska, musi poznać i podporządkować się zasadom postępowania obowiązującym w szkole. Przez to uczy się dokonywania wyborów i wartościowania. Niekiedy normy wpajane w szkole nie są respektowane w środowisku rodzinnym²⁷. Dlatego nauczyciel musi mieć dobrą orientację w ogólnej problematyce współczesnej rodziny. Słusznie nie od dziś zakłada się, że jednym z istotnych czynników efektywności dydaktyczno-wychowawczej szkoły jest dobra znajomość wychowanka i jego środowiska rodzinnego²⁸.

Jest to warunek niezbędny do prawidłowej współpracy szkoły z rodzicami, ponieważ takiego człowieka będziemy mieć jutro, jakiego wychowamy dzisiaj²⁹. Warunkiem podstawowym każdego sukcesu wychowawczego jest tzw. miłość wychowawcza – polegająca na pozytywnym nastawieniu do wychowanka. Natomiast postawą dobrej współpracy z rodzicami jest stworzenie partnerskiej atmosfery w wychowaniu dziecka. Wówczas dziecko może ufać dorosłym, jeśli ich zaakceptuje, akceptując równocześnie ich reguły zachowania, normy moralne i wartości, które mu wpajają. Natomiast jeśli dorośli nie są zgodni w wartościowaniu moralnym, prowadzi to najczęściej do zagubienia się dziecka w systemie norm i wartości oraz do zachowań kompromisowych i konformistycznych³⁰.

W szkolnym procesie wychowawczym istotną rolę przypisuje się godności człowieka, potrzebie otwarcia jednostki na sprawy innych ludzi, zdolności empatii i chęci obcowania z ludźmi na zasadach współdziałania, tolerancji i wspólnoty przeżywania. Dlatego w szkole powinno się tworzyć atmosferę życzliwych interakcji między wychowawcami i wychowankami oraz między rówieśnikami³¹.

Biorąc pod uwagę zasygnalizowane tu zadania stojące przed szkołą, trudno nie zauważyć, że szkoła pozostaje jedną z zasadniczych form oddziaływania wychowawczego na dzieci i młodzież. Trzeba jednak równocześnie podkreślić, że w większości współczesnych społeczeństw istnieją jednak przede wszystkim tzw. szkoły państwowe, w których nauczanie religii kształtuje swój charakter w odniesieniu do celów i kryteriów właściwych nowoczesnej strukturze oświaty. Nauczanie to nie dąży więc bynajmniej do rozwoju wiary³².

*

W nowym systemie punktem centralnym edukacji staje się uczeń i jego wszechstronny rozwój. Obok nauczania i kształcenia umiejętności pojawia się

²⁷ Por. J. Stala, *Współpraca rodziny...*, dz.cyt., 348.

²⁸ Por. W. Pomykała, *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1993, 699.

²⁹ Por. A. Solak, *Komplementarność edukacji na płaszczyźnie dom-szkola*, w: *Katechizować dzisiaj*, red. J. Stala, Kielce 2004, 333.

³⁰ Por. M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiello-Jarża, *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1992, 314.

³¹ Por. I. Jundziłł, *Dziecko – ofiara przemocy*, Warszawa 1993, 96–98.

³² Por. H. Wrońska, *Katecheza podstawowym zadaniem Kościoła*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 1990, z. 6, 52.

wychowanie, które zostaje uznane za równorzędny wymiar pracy edukacyjnej nauczyciela³³.

Te trzy zadania nauczyciela są komplementarne, dlatego ich wzajemne przenikanie się, równoważenie i uzupełnianie, upoważnia do konstatacji:

- a) wychowanie jest wymiarem pracy edukacyjnej, a nie wyizolowanym zadaniem;
- b) każdy nauczyciel jest wychowawcą w każdej chwili swojej pracy edukacyjnej³⁴.

Dlatego każdy prawdziwy wychowawca musi uznać za własne pozytywne i właściwe wychowaniu wartości³⁵. Można mówić o jego dzieleniu się z wychowankiem światem właściwych doświadczeń związanych z uznawanymi wartościami³⁶. Dlatego być dojrzałym wychowawcą, oznacza – być czytelnym w wychowaniu, czytelnym przez wartości, które się prezentuje. Wychowanek jest wnikliwym i czułym obserwatorem. Każdy fałsz, zakłamanie może spowodować utratę zaufania. Zatem autentyczność wychowawcy, zgodność z samym sobą, z uznawanymi wartościami staje się istotnym wymogiem w procesie wychowania. Autentyczność przejawia się w postępowaniu nacechowanym szczerością i spontanicznością³⁷.

5. ZASADY WYCHOWANIA W DUCHU CHRZEŚCIJAŃSKIM

Działalność edukacyjna Kościoła jest jednym z najważniejszych zadań wobec ludzi i świata³⁸. Specyfiką wychowania, w którym udział bierze Kościół, ma być nie tylko wspomaganie szeroko ujmowanego rozwoju jednostki i całych społeczności, ale również prowadzenie do komunii z Bogiem. Swoją działalność edukacyjną Kościół opiera na wartościach chrześcijańskich i ku takim wartościom prowadzi człowieka. Z tej perspektywy Bóg stanowi wartość nadrzędną, w Nim bierze początek i znajduje swą pełnię życia i godność człowieka. Co więcej, człowiek w Bogu otrzymuje i odkrywa swoją nową wartość.

Warto w tym miejscu przytoczyć za siostrą prof. Zofią Zdybicką określenie doświadczenia religijnego. Jej zdaniem jest to proces bezpośredniego uzyskiwania informacji o religijnej rzeczywistości; odnosi się do religijnych aktów, stanów, zachowań, a także do ich wytworów oraz przedmiotów odniesienia (np. Bóg, bóstwo), których syntezą jest *sacrum*; bywa często utożsamiane z przeżyciem religijnym lub z aktem religijnym; szczytową formę doświadczenia religijnego stanowi

³³ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. z 1999 r., nr 14, poz. 129 z późniejszymi zmianami).

³⁴ Zob. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Wychowanie w roku 1999/2000*, Warszawa 1999 (19 sierpnia).

³⁵ Zob. np. Z. Zaborowski, *Stosunki społeczne w klasie szkolnej*, Warszawa 1964; tenże, *Podstawy wychowania zespołowego*, Warszawa 1967; *Sztuka nauczania. Szkoła*, red. K. Konarzewski, Warszawa 1991.

³⁶ Por. Z. Marek, *Katecheza w reformowanej szkole – szansa czy zagrożenie?*, w: *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu*, red. S. Dziekoński, Olecko 2000, 97.

³⁷ Zob. *Dzisiejszy katecheta. Stan aktualny i wyzwania*, red. J. Stala, Kraków 2002.

³⁸ Por. *Bóg w przedszkolu i szkole*, red. Z. Marek, Kraków 2000, 9.

doświadczenie mistyczne³⁹. Nauczanie religii oparte na doświadczeniach osobowych i religijnych katechety oraz katechizowanych prowadzi do odkrycia potencjału duchowego człowieka, zachęca do dogłębnej analizy ludzkich pragnień. Forma narracji stosowana w katechezie opartej na doświadczeniu jest wierna „stylowi” Jezusa z Nazaretu. Wiązanie zaś historii życiowej słuchającego i nauczającego z życiem Chrystusa jest nieodzowne w drodze do Boga, uwzględnia bowiem jednocześnie mentalność dzisiejszego człowieka oraz specyfikę życia we współczesnym świecie. Katecheza doświadczenia jest otwarta na świat, wychodzi z niego, uczestniczy w jego życiu i tworzy w nim nowe wartości. Można powiedzieć, że katecheza ta, licząc się z tradycją, „spogląda” w przyszłość, utrzymuje związek z Kościołem, pamięta o przedmiocie przekazu wiary, utożsamia się w sposób esencjonalny z jego podmiotem⁴⁰.

Wychowanie moralne jest istotnym elementem wychowania realizowanego w nauczaniu religii. Istnieje wiele koncepcji wychowania moralnego, jednak ich głównym składnikiem są kategorie aksjologiczne dobra i zła, a ściślej – rozróżnienie tychże rzeczywistości. Kształtowanie moralności człowieka odnosi się do jego czynności poznawczych, ale przede wszystkim uwidocznia się w sferze emocjonalnej.

Istnieją określone sposoby wychowania moralnego, oparte na czynnym poszukiwaniu, odkrywaniu wartości moralnych, na ich spontanicznym wyczuwaniu i refleksji nad nimi. Taka jest np. metoda „rozumowania moralnego” Kohlberga, będąca pewnym sposobem dyskusji, konwersacji w obszarze dylematów moralnych. W metodzie tej istotne są argumenty opisujące dane konflikty czy wartości moralne. Występują tu następujące elementy strukturalne: a) prezentacja dylematu moralnego, b) poszukiwanie jego rozwiązań, c) określenie wartości ukrytych w rozważanym dylemacie, d) podkreślenie tych wartości, które świadczą o wyższym poziomie rozwoju moralnego, e) zastosowanie przyjętych rozwiązań⁴¹.

Oczywiście nie ma prostych recept, w jaki sposób odkrywać wartości moralne w oddziaływaniach wychowawczych, by stawały się faktycznie integralną częścią struktury osobowości człowieka i mogły urzeczywistniać się we współżyciu społecznym. Świadomość wzorców etycznych nie daje jeszcze dostatecznej siły, aby żyć moralnie. Pozostaje przemożne oddziaływanie, często destruktywne mass mediów, negatywny wpływ subkultury młodzieżowej i najbliższego otoczenia. Tradycyjna moralność została osłabiona także przez rozbitcie rodziny. Prawo moralne można uznać tylko wtedy, gdy doświadczy się nowej siły czy nowej energii zdolnej obdarować miłością. W katechezie nie chcemy zatrzymać się na odkrywaniu systemu moralnego, ale prowadzić do przeżycia duchowego – spotkania z Osobą, Wcieloną Miłością. I to jest najważniejsze wyzwanie, przed jakim stają: katecheta i katechizowani⁴².

³⁹ Por. Z. Zdybicka, *Doświadczenie religijne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, 156.

⁴⁰ Por. S. Chrost, *Doświadczenie egzystencjalne wymiarem współczesnej katechezy*, Radom 1998, 120–121.

⁴¹ Por. M. Łobocki, *W sprawie wychowania moralnego w szkole*, *Edukacja* nr 2, 1995, 34.

⁴² Por. M. Cogiel, *Wychowanie przez katechezę szkolną w dobie reformacji*, *Ateneum Kapłańskie* nr 542, 1999, 5–45.

Orędzie ewangeliczne, czyli Jezusowe, jest Dobrą Nowiną, ukazującą konsekwencje, jakie wynikają z niej dla człowieka (DOK 101). Dlatego z tego wybitnie chrystologicznego powodu katecheza w przedstawieniu orędzia chrześcijańskiego powinna nauczyć ludzi doceniać własne doświadczenie zarówno osobiste, jak i społeczne tak, aby obudzić w ludziach słuszne pragnienie doskonalenia własnego życia (DOK 117). Ostatecznie w katechezie chodzi o człowieka.

W centrum uwagi całego procesu edukacyjnego pozostaje nauczyciel – wychowawca. To on ostatecznie określa kierunek i cel działań pedagogicznych. Pedagog staje się tutaj bezpośrednim źródłem wartości, jeśli odsłania prawdę, dobro, piękno i pociąga wychowanków do urzeczywistnienia tych podstawowych wartości. Droga do realizacji tych oczekiwań wiedzie poprzez stawanie się nauczycielem refleksyjnym, odpowiedzialnym za własny system wartości. Efekt podejmowanych działań edukacyjnych zależy od jakości komunikacji wychowawcy z wychowankami⁴³.

W wypadku duchowego dialogu, zawiązanego między uczniem a nauczycielem – uczeń pragnie wspólnie w owym dialogu coś przeżyć: pragnie wypowiedzieć siebie, akceptując jednocześnie partnera. Oto osobliwe koło hermeneutyczne w tym, co nazywamy dialogiem toczącym się „pomiędzy” osobami. I właśnie to „pomiędzy” jest tym, co dzieje się z osobami, a nie członkami jednej grupy społecznej. Owo „pomiędzy” wyklucza relacje władania i manipulacji. Dlatego trudno zabiegać o taki charakter relacji pomiędzy nauczycielem a uczniem w szkole-gigancie, mającej duży zespół nauczycielski, szkole, gdzie nauczyciel uczy jednego przedmiotu w 15–20 klasach, a klasy liczą po 30 uczniów. Nie oznacza to jednak, że tam o dialog międzyosobowy nie należy zabiegać i usilnie się o niego starać! Szkolną wspólnotę osobową można przypisać potencjalnie tylko ludzkiej duchowości, a nie strukturom zewnętrznym, organizacyjnym.

W nauczaniu religii należy nieustannie odwoływać się do właściwej hierarchii wartości, określać sens ludzkiej egzystencji, prowadząc wychowanków do odkrywania odpowiedzi nie tylko na pytanie, kim jest człowiek, ale także – kim może się stawać. Aby to pytanie nabrało właściwego charakteru, potrzeba przede wszystkim odniesienia do fundamentu, jakim jest Bóg, a więc do tego najbardziej konkretnego przykładu, jaki został nam dany w osobie Jezusa Chrystusa. Uczestnicząc w Chrystusowym dziele zbawczym, mamy przynosić ze sobą powiew innej rzeczywistości, nadprzyrodzonej, dając zawsze nadzieję, w tym często nieludzkim świecie – na ujrzenie różnych problemów, sytuacji w ich właściwych wymiarach.

Podstawowe środowiska katechetyczne: rodzina, szkoła, Kościół są nie tylko miejscem, gdzie Kościół realizuje swoją misję głoszenia słowa; także ich klimat wpływa na kształtowanie dojrzałej wiary. Nawet najbardziej idealna katecheza nie przyniesie owoców, jeśli środowiska, w których przebywa katechizowany, nie będą stanowić wartości prawdziwie chrześcijańskiej. Rzeczywisty poziom wiary tych środowisk jest warunkiem skuteczności katechezy⁴⁴.

W tym kontekście istotne jest, aby te środowiska współpracowały ze sobą w formowaniu chrześcijańskiej postawy. Ta współpraca dokonuje się na zasadzie

⁴³ Por. M. Sawicki, *Hermeneutyka pedagogiczna*, Warszawa 1996, 106–108.

⁴⁴ Por. B. Dreher, *Katechese im Organismus Gesamtseelsorge*, w: *Katechese und Gesamtseelsorge*, red. B. Dreher, Würzburg 1966, 63–101.

„krążenia wartości”, co oznacza, że istnieje pewna ciągłość przeżycia religijnego. Współcześnie jednak dostrzega się duży rozdzwitek w oddziaływaniu tych środowisk, co w konsekwencji prowadzi do pewnej dezorientacji i dwulicowości wśród katechizowanych. Dlatego też Kościół, świadomy swej odpowiedzialności za katechezę, powinien ułatwiać współpracę oraz dbać o zbieżność zasadniczego kierunku oddziaływania wychowawczego. Bez współpracy trudno mówić o skuteczności katechetycznego oddziaływania Kościoła.

BIBLIOGRAFIA

- Bagrowicz J., *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń: Wydawnictwo UMK 2000.
- Bóg w przedszkolu i szkole, red. Z. Marek, Kraków: Wydawnictwo WAM 2000.
- Drogi katechezy rodzinnej, red. E. Osewska, J. Stala, Poznań: Wydawnictwo Księgarnia Świętego Wojciecha 2002.
- Dziekoński S., *Podmiotowy charakter wychowawczego działania katechezy*, w: *Dzisiejszy katecheta. Stan aktualny i wyzwania*, red. J. Stala, Kraków: Wydawnictwo WAM 2002, 89–109.
- Dzisiejszy katecheta. Stan aktualny i wyzwania*, red. J. Stala, Kraków: Wydawnictwo WAM 2002.
- Marek Z., *Katecheza w reformowanej szkole – szansa czy zagrożenie?*, w: *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu*, red. S. Dziekoński, Olecko: Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej 2000, 91–97.
- Mendyk M., *Katecheta-nauczyciel, wychowawca, świadek. Jego misja w warunkach nowej ewangelizacji*, Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne 10 (2007), 15–119.
- Osewska E., Stala J., *Fundamentalne podstawy i obszary katechezy rodzinnej*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej 2000.
- Osewska E., Stala J., *W kierunku katechezy rodzinnej*, Kielce: Wydawnictwo Jedność 2003.
- Słotwińska H., *Aktualny i idealny obraz katechety*, *Katecheta* nr 9, 1998, 69–73.
- Solak A., *Komplementarność edukacji na płaszczyźnie dom-szkola*, w: *Katechizować dzisiaj*, red. J. Stala, Kielce: Wydawnictwo Jedność 2004, 325–344.
- Stala J., *Podstawy teologiczno-antropologiczne katechezy rodzinnej*, Tarnów: Wydawnictwo Mała Poligrafia Redemptorystów 1998.
- Stala J., *Współpraca rodziny, szkoły i parafii w dziele wychowawczym*, w: *Dydaktyka katechezy*, red. J. Stala, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej 2004, 339–370.
- W kręgu rodziny – refleksje praktyków*, red. E. Osewska, J. Stala, Poznań: Wydawnictwo Świętego Wojciecha 2003.

EDUCATIONAL CHARACTER OF RELIGIOUS EDUCATION

Summary

This publication focuses on the issues of environment and ethical attitudes of Christian education. Education is a varied process of human life in which it is difficult to find a uniform classical definition. Analyzing Christian education, this publication points out that man is affected by various environments. The research shows that education is a deliberate and conscious influence on a student which is exerted with a definite aim in mind and in a concrete situation. This aim is a versatile human development and preparing him to life in accordance with the accepted model. This model represents significant values of the given society in which he has been growing up.

Key words: education, principles of education, family, school, religious education